

12. Колин К.К. Информационная безопасность как гуманитарная проблема // Открытое образование. - 2006. - N 1(54). - С. 86 - 93.

13. Малюк А.А., Литинская Л.В., Коваленко С.Ю. Формирование информационной культуры общества – важнейший фактор обеспечения информационной безопасности. www.pvti.ru.

14. Старкова Г.И. Речевая культура как показатель общей культуры человека. www.acli.altai.ru.

15. www.psyznayka.net.

**Р.Аликулиев,
Р.Махмудова**

Структурный подход к формированию информационной культуры личностей

Резюме

Статья посвящена вопросам формирования информационной культуры личностей. Исследуются различные точки зрения и подходы к понятию информационная культура и предложен новый структурный подход.

Показано что, структура информационной культуры личности состоит из совокупности знаний и способностей приема, сохранения, об-

работки, обеспечения безопасности и представления информации и каждое из них исследуется в отдельности. Рекомендуется всестороннее развитие этих знаний и способностей у людей.

**R.Aliguluyev,
R.Mahmudova**

Structural approach to the formation of information culture of individuals

Summary

The article is devoted to issues of information culture of individuals. Various views, approaches to the concept of information culture are studied and different structural approaches offered in the article.

It is shown that an individual's information culture consists of the knowledge and skills related to the information acceptance, saving it, ensuring its protection, as well as information processing and presentation; and each of them are investigated separately. To achieve high-level formation of Information culture, comprehensive development of knowledge and skills of the people is recommended.

Pedaqogika

Azərbaycan-Özbəkistan elmi-pedaqoji və mədəni əlaqələr tarixindən səhifələr

Hüseyn Əhmədov
*ADPU pedaqogika kafedrasının müdiri,
pedaqoji elmlər doktoru, professor, Rusiya Dövlət
Təhsil Akademiyasının xarici üzvü*

"Əlbəttə, bizi birləşdirən bizim tariximizdir. Xalqlarımız əsrlər boyu bir yerdə yaşamış, yaratmışdır. Bunlar ənənələrimizdir, bizim mədəniyyətimizdir, dilimizdir, kökümüzdür, etnik mənsubiyyətimizdir. Bu, gələcək inkişaf üçün çox böyük bir əsasdır..."

İlham Əliyev
Azərbaycan Respublikasının Prezidenti

Azərbaycan Respublikasının Özbəkistan Respublikasındakı səfirliyi xalqlarımız arasında elmi-pedaqoji, ictimai və mədəni əlaqələrə aid silsilə tədbirlər həyata keçirir. Növbəti tədbir Azərbaycan xalqının unudulmaz oğlu Seyid Rza Əlizadənin Özbəkistandakı çoxsahəli və çoxşaxəli fəaliyyətinə həsr edilmişdir.

Bu günlərdə Azərbaycan Respublikasının Özbəkistan Respublikasındakı səfirliyindən alınan məktubda bildirilir ki, 2011-ci il aprel ayının sonlarında səfirlik tərəfindən Özbəkistanda milli mətbuatın yaradıcılarından olan alim, ədib Seyid Rza Əlizadənin (1887-1945) həyat və fəaliyyətinə hərs olunmuş tədbir keçiriləcəkdir.

Öncə onu qeyd etmək yerinə düşür ki, S.Əlizadənin həyatı, maarifçilik fəaliyyəti və pedaqoji görüşləri həmyerlimiz, bu gün S.Ayni adına Səmərqənd Dövlət Universitetində çalışan Səxavət Ociyev tərəfindən tədqiq edilmişdir. Tədqiqatın nəticələri 1998-ci ildə Səmərqənddə rus dilində nəfis şəkildə nəşr edilmişdir.

Azərbaycan xalqının şərəfli oğlu, tanınmış maarifçi-pedaqog, humanist, publisist, tərcüməçi, jurnalist, istedadlı ədib, Türküstan xalqlarının azadlığı və müstəqilliyi uğrunda mərd mübariz S.Əlizadə 1887-ci il fevralın 15-də Azərbaycanda anadan olmuşdur. Onun atası Mirmöhşüm xalçaçı idi. Atası əsasən Cənubi Azərbaycandan, anası Xədico bəyim isə bakılı idi.

Deyənlərə görə Xədicə bəyim dahi bəstəkar Üzeyir Hacıbəyovun uzaq qohumu idi.

Seyid Rza uşağ vaxtında olarkən onun ailəsi Türkiyəyə – Buxara şəhərinə, bir müddət sonra isə Səmərqəndə köçmüşdür. O vaxtdan da onun həyatı və fəaliyyəti Özbəkistanla bağlı olmuşdur.

S.Rzanın uşaqlıq və gənclik illəri məşəqqətli keçib. İlk təhsilini ənənəvi məktəbdə alıb. Gənc yaşlarında ikən dini təlimlər və dünyəvi elmlər ilə bərabər özbək, fars, tacik və rus dillərini öyrənməsi ona böyük şöhrət qazandırmışdır.

S.Rza əmək fəaliyyətinə atasının dükanında xalça satmaqla başlamış, bir müddət mətbəələrdə mühərrir işləmiş. Keçən əsrin əvvəllərində Səmərqənd şəhərində dövrün müterəqqi məktəbdarı olan Şeyx Əbülqasımın yeni üsullu məktəbində təhsilini davam etdirmiş, 1904-cü ildən isə həmin məktəbdə müəllimlik etmiş, qocaman Şərqi məşhur klassiklərinin, şair və yazıçıların yaradıcılığına meyil göstərmiş, İbni Sina, Firdovsi, Nizami, Cami, Nəvai və başqa ensiklopedik alimlərin əsərlərini mütaliə etmişdir. S.Rza 1906-cı ildə Səmərqənddə "Həyat", "Yeni həyat" adlı üsuli-cədid məktəbi açmış, burada coğrafiya, astronomiya, tarix, riyaziyyat, həndəsə, sərf-nəhv kimi dünyəvi fənləri tədris etmişdir.

Yeri gəlmişkən bir faktı da qeyd etmək faydalı olardı. Səmərqənddə "Üsuli-cədid" deyilən yeni üsullu məktəblərin açılması məşhur tatar maarifçisi İsmayıl bəy Qaspiralı ilə tanınmış Azərbaycan pedaqoqu və yazıçısı S.M.Qənizadənin adı ilə bağlıdır.

İddidir. "Tərcümən" qəzetinin 17 fevral 1906-cı ildəki 15-ci sayında dərc edilmiş bir məqalədə məlumdur ki, İsmayıl bəyin səmimi və işgüzar münasibətdə olduğu, dəfələrlə görüşdüyü Azərbaycan ziyalılarından biri də Sultan Məcid Qənizadə idi.

S.M.Qənizadə Qori müəllimlər seminarıyasında işlədiyi zaman İsmayıl bəy "Tərcümən" qəzetində onun barəsində xüsusi bir məqalə dərc etdirmişdir. Məqalədə S.M.Qənizadə "Qafqaziyada ədəbiyyat və lisan-türkiyə xidmət edənlər" in ən tanınmışlarından biri kimi təqdim edilir və bu mənada onun adı M.F.Axundovla bir sırada çəkilirdi. İ.Qaspiralı S.M.Qənizadənin maarif və ədəbiyyat sahəsində gördüyü işlərlə yaxından tanış idi və onların münasibətlərinin tarixi xeyli əvvələ gedib çıxırdı. Belə ki, İsmayıl bəy Orta Asiyaya gedərkən Bakıya gəlmiş, burada Sultan Məcid Qənizadənin də bu səfərdə onu müşayiət etməsi qərara alınmış və bu iki əməl, əqidə dostunun Orta Asiya səyahəti başlanmışdır. Orada Həzrəti-Əmir tərəfindən göndərilmiş fayton onları Səmərqənddən Kişə gətirmiş və onlar Əmirin ziyarətində olmuşlar.

İ.Qaspiralı S.M.Qənizadə ilə birlikdə böyük məmnuniyyətlə Əmir Teymurun doğulduğu yerləri ziyarət etmişdir. Onlar Səmərqənddə olarkən əslən orenburqlu olan Qəni bəy Hüseyinov İ.Qaspiralının oraya gəlişi şərfinə bir məktəb açmağa qərar verir və həmin məktəbin ilk müəllimliyini S.M.Qənizadəyə təklif edir. S.M.Qənizadə heç bir tərəddüd etmədən bu işə razılıq vermişdir.

S.Əlizadənin 1906-cı ildə Səmərqənddə açdığı üsuli-cədid məktəbi də

məhz həmin hadisə ilə bağlı olmuşdur.

S.Rzanın elmi dünyagörüşünün formalaşmasına o dövrdə nəşr edilən qəzetlər, o cümlədən Hindistanda fars dilində çıxan "həblül-mətin", Misirdə ərəb dilində çıxan "Güzgü", Kırmda İsmayıl bəy Qaspiralı nəşr etdiyi "Tərcümən", C.Məmmədquluzadənin Tiflisdə nəşr etdiyi "Molla Nəsrəddin" jurnalının böyük təsiri olmuşdur.

S.Rza XIX əsr Azərbaycan ziyalılarının o nəslinə mənsubdur ki, onlar zamanənin tələbinə uyğun olaraq bir neçə sahədə fəaliyyət göstərirdilər. S.Rza da böyük Cəlil Məmmədquluzadə, Nəriman Nərimanov, Üzeyir Hacıbəyov kimi, təkcə praktik müəllim olmaqla qalmamış, bir tərəfdən yeni üsullu məktəblər üçün proqramlar tərtib edir, digər tərəfdən də müvafiq dərslər yazır, eyni zamanda mətbuat səhifələrində məqalələrlə çıxış edərək maarifçiliyi təbliğ edir, dövrünün müsəlman ölkələrinə, xüsusilə də Türkiyəyə xas olan mədəni geriliyin səbəblərini açıb göstərir.

S.R.Əlizadənin Səmərqənddə nəşr edilən həftəlik "Oyuna" ("Güzgü") jurnalının 15 noyabr 1913-cü ildəki 3-cü sayının 54-56-cı səhifələrində çap edilən "məktəb və mədrəsələrin islahatı bizə vacibdir" adlı məqaləsində deyilir: "Bütün bəsitər əhlinə aydınlaşdır ki, hər bir millət və hər bir tayfanın inkişafı məktəb siyasətinin inkişafına və islahatına bağlıdır... Sair millətlər məktəb və mədrəsə elmlərini xeyrini görüb təblik, mühəndislik, mühəllimlik, tərcüməçilik fənlərini sahibdirlər. Amma biz türkiyə-

lilər 7-8 il məktəbdə oxuyub, öz adımızı yazmağı güc-bəla ilə öyrənib, üstəlik 15-20 il mədrəsədə həm təhsil alıb, ərəbcə dörd-beş söz deyə bilmirik. Bu qədər zəhmətli və qiymətli vaxtı keçirib özümüzün mənşəimizi həm düzgün keçirə bilmirik".

Bilmirik biz türkiyəni müsəlmanlarına nə oldu? Buna baxmayaraq, hər saat, hər dəqiqə özümüzün biliksizliyimizin nəticəsini görüb zamanə ilə ayaqlaşmağı hiss etsək həm, yenə də huşyar oluruq.

Ey türkiyətlilər! Qardaşlar!

Ey əziz həmyerlilər! Qəflət nə vaxta kimi? Cəhəlat nə qədər? Sizlərə islamçılıq həqiqəti ilə deyirəm, düzgün mülahizə edin. Haradadır həkim, müəllim, mühəndis, katibə, hənslar ki, bizə su və çörək kimi vacibdir. Böli dilənçilər, dərvişlər, yeniyetmələr, cavanlar, oğurlar minlərlə var ki, dinimizin adını pisə çıxarıb, şəriətimizi ləkələməkdən başqa onların özlərindən bir iş gəlmir. Millətlər bu məktəb və mədrəsələr vasitəsi ilə əxlaqını yaxşılayıb, dinin mövqeyini artırır, başqaların həm rəğbətini özünə cəlb edir. Hansı millət öz dini hüququndan xəbərsiz, şəriət nizamına etibarsız olub? Xülasə, bizim çatışmazlığımız o qədərdir ki, yazmaq və deməklə qurtarmaz. Bunun qarşısı odur ki, bir cümlə ilə deyək, məktəb və mədrəsə islahatları bizə vacibdir".

Başqa bir məqaləsində isə elmin, maarifin əhəmiyyətindən bəhs edən S.Əlizadə deyirdi: "Bir qəbilənin yaşıyışı üçün elm və maarif su ilə hava kimi vacibdir: necə ki hər bir canlı susuz və havasız yaşaya bilmədiyi kimi, insan övladı da həm elmsiz və maarifsiz yaşaya bilməz".

Araşdırmalar göstərir ki, S.Rza özbək, fars və tacik dillərinin əlifbasından (onun "Əlifba" adlı dərsləri Səmərqənddə bir neçə dəfə təkrar çap olunmuşdur) başqa Türkünstan məktəbləri üçün hesab, tarix, coğrafiya, astronomiya, təbiətşünaslıq, tacik və ərəb dillərinin qrammatikası üzrə dərslər yazmışdır. Mübaligəsiz demək olar ki, XX əsrin ilk əvvəllərində türkünstanlı ziyalıların bütöv bir nəslə S.Rzanın dərslərindən bəhrələnməmiş, onun "əlifba" kitablarından dərs almışlar. O, bir sıra rus müəlliflərinin o cümlədən R.İvanovun coğrafiya, A.Apkovun həndəsə, S.Kiselyovun cəbr, botanika kimi dərslərini tacik dilinə tərcümə etmişdir.

S.Rzanın fəaliyyətində mühüm yerlərdən birini onun jurnalistika ilə bağlı xidməti tutur. O, bir tərəfdən müxtəlif qəzetlərə məqalələr yazmış, digər tərəfdən isə özü müstəqil qəzet təsis etmişdir. Onun məqalələri əsasən "Səmərqənd", "Azad Səmərqənd", "Ovuzi Tocik" adlı qəzetlərdə nəşr edilirdi. Bu məqalələrlə tanışlıqdan məlum olur ki, o, dövrün yeniliklərinin ön sırasında gedir və ictimai həyatın tələblərini düzgün qiymətləndirirdi. 1915-ci ildə S.Rza özü "Şərq" adlı qəzet təsis etmişdir. Burada onun zorakılığı, özbaşınalığı, qanunsuzluğu, tamahkarlığı ifşa edən satirik şeirləri çap olunurdu. Araşdırmalar göstərir ki, onun 15-ə qədər təxəllüsü olmuşdur ki, bunların ən məşhurları "zənbur" ("eşşək arısı") ilə "Bəhlul"dur ("hazırcavab").

S.Rza 1916-ci ildə "Teleqraf xəbərləri" adlı qəzeti təsis etmiş, 1919-cu ildə isə təkə Türkünstanda deyil,

Türkiyə, İran, Əfqanıstan, Hindistan ilə yanaşı bir sıra ərəb ölkələrində də yayılan "Şulei inkilab" ("İnqilab alov") adlı həftəlik jurnal təsis etmişdir. 1922-ci ilə qədər davam edən bir jurnalın səhifələrində müsəlman xalqlarının ağır həyatından bəhs edilirdi. Bütün bunlar onu Orta Asiyada mətbuatın banilərindən biri hesab etməyə əsas verir.

Seyid Rza Əlizadənin mühüm xidmətlərindən biri də Azərbaycan mədəniyyəti, o cümlədən Azərbaycan musiqisini Özbəkistanda yaymaqla bağlıdır. O Bakıya M.Ə.Sabirin yanına gedəndə Ü.Hacıbəyovla da görüşmüş və Azərbaycan musiqisinin Özbəkistanda yayılmasına kömək göstərməyi xahiş etmişdir. Ü.Hacıbəyov onun xahişini yerinə yetirmiş və bir qrup musiqini Səmərqəndə göndərmişdi. S.Rza Ü.Hacıbəyovun "O olmasın, bu olsun", "Arşın mal alan" musiqili komediyalarının Səmərqənddə özbək dilində səhnələşdirilməsinə nail olmuşdur.

S.R.Əlizadə 1922-ci ildə – "Təck" jurnalında bolşeviklərin niyyət və vədlərinin səmərəsizliyindən məqalələr dərc etdirmiş, Kommunist Partiyasının sıralarını tərk etmişdi.

S.R.Əlizadənin çox mühüm xidmətlərindən biri də onun məşhur rus və Avropa klassiklərinin əsərlərini özbək və tacik dillərinə tərcümə etməsidir. Bu əsərlər sırasında A.S.Puşkinin "Kapitan qızı", "Dubrovski", "Belkinin povestləri", "Qaratoxmaq qadın", "Boris Qodunov", N.V.Qoqolun "Müfəttiş", L.Tolstoyun "Voskresenie", N.Ostrovskinin "Polad necə bərkidi", S.Eltonun "Yüz faiz",

G.Mopassanın "Pışka" və s. əsərləri, İ.A.Krılovun təmsilləri də var idi. Əlizadə həmçinin Firdovsi, Nizami, Nəvainin əsərlərini rus dilinə, Karamzinin "Rusiya dövlətinin tarixi", Bartoldun "Türkünstan", "Avropanın ümumi tarixi", "Yaponiyanın tarixi" əsərlərini fars dilinə tərcümə etmişdi. Son üç əsər, o cümlədən maarifçinin dinşünaslıqla bağlı öz əsərləri "Asri saodat" ("Səadət əsri"), "Madaniyə islam" ("İslam mədəniyyəti"), "Zariyati islam" ("İslamın labüd qanunları"), "Moroselot" ("Korrespondeniya"), "Kosmos haqında elm", "Soli Naxustin" ("Əlifba") Laxorda fars dilində çap olunmuşdu. S.R.Əlizadə "Türkünstanın tarixi", "İslamın tarixi", "Din qanunları" elmi əsərlərinin müəllifidir. O, 61 min sözəndən ibarət ikicildlik rus-tacik lüğətini tərtib etmişdi.

S.Əlizadə keçən əsrin 30-cu illərindən sonra daha çox pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuş, 1933-cü ildən Ə.Nəvai adına Səmərqənd Dövlət Universitetində ərəb və fars dillərini tədris etməyə başlamışdır. Onun müəllimliyində dinləyiciləri arasında gələcəyin şairləri Qafur Qulyam, Utkur Rəşid və Həmid Əlimcan da var idi. 30-cu illərdə Bakıda "Kommunist" qəzetinə müsahibəsində Q.Qulyam demişdir: "İbtidai təhsilimi Səmərqənddə, azərbaycanlıların dərs dediyi məktəbdə almışam. Poeziya aləminə isə Hüseyn Cavid və Mirzə Ələkbər Sabir yolu ilə gəlmişəm".

1938-ci il fevralın 3-də Səmərqənd universitetinin müəllimi Seyid Rza Əlizadə cəsluqla günahlandırılaraq həbs olunmuş, istintaq 2 il da-

vam etsə də heç bir sübut əldə olunmamışdır. Buna baxmayaraq 1941-ci il sentyabrın 16-da Seyid Rza Əlizadə 5 il həbs cəzasına məhkum olundu (o, əvvəl Tobolskdakı həbsxanada, sonra isə Vladimirdə saxlanılırdı). 1943-cü il fevralın 4-də həbs müddəti bitməyə, onu müharibənin sonuna kimi həbsxanada saxlamaq qərarı alındı.

Rəsmi sənədlərə əsasən, Seyid Rza Əlizadə 1945-ci il dekabr ayının 24-də Vladimir həbsxanasında vəfət etməmiş, xəstəliyindən vəfat etmişdir.

1957-ci ildə Seyid Rza Əlizadəyə ölümündən sonra bəraət verilmişdir.

1987-ci ildə S.R.Əlizadənin nəvəsi Fərhad Əlizadənin, o cümlədən özbək və tacik ziyalıların söyləri ilə Seyid Rza Əlizadənin cəsədi Vladimirdən Səmərqəndə gətirilərək qədim "Pencab" məzarlığında torpağa tapşırılmışdır.

Keçən əsrin 80-ci illərindən etibarən S. Əlizadənin irsinə maraq artmış, onun haqqında əsərlər yazılmış, adı əbədləşdirilmişdir.

Səmərqənddə S.R.Əlizadənin adına küçə, məhəllə, 14 sayılı məktəb vardır, məktəbin yanında maarifçinin bürünc büstü qoyulmuş, yaşadığı mənzildə onun nəvəsi F.Əlizadə direktoru olan ev-muzeyi yaradılmışdır. Çox xarakterikdir ki, 1977-ci il martın 21-də S.Əlizadənin vaxtilə yaşadığı evin darvaza qapısının sol tərəfinə özbək xalqı adından xatirə lövhəsi, 1979-cu il dekabrın 20-də isə darvaza qapısının sağ tərəfinə Azərbaycan xalqı adından bürünc bəlyəf qoyulmuşdur.

Azərbaycanda da S.Əlizadənin elmi-pedaqoji irsi araşdırılır, onun haqqında məqalələr dərc edilir. Onun adı

pedaqoji ensiklopediya və antologiyalarda yer alır. Elə bu günlərdə yenidən çapdan çıxmış və bu satışların müəllifinin hazırladığı 3 cildə nəzərdə tutulan "Azərbaycan pedaqoji antologiyası"nın II cildinə də çapa hazırladığı "Türk dili xalqların məktəb və pedaqoji fikir tarixinə dair öçerklər" adlı iri həcmli kitabında Seyid Rza Əlizadəyə yer verilməsi onun irsinə böyük hörmətin nəticəsidir.

S.Əlizadənin həyatı və fəaliyyəti Azərbaycan - Özbəkistan xalqlarının XX əsr əlaqələrinin parlaq səhifələrindən birini təşkil edir. Və bu səhifələr xalqlarımızın hər birinə başucalıq gətirir. S.Əlizadə şəxsiyyətinə hörmət əlaməti artırır, xalqlarımızı bir-birinə daha da yaxınlaşdırır. Onu da qeyd etmək yerinə düşər ki, S.Əlizadənin şəxsinin yaranmış və inkişaf etmiş əlaqələrimizin kökü çox qədimdir və zəngindir. Və bu əlaqələr bizim tariximizdir. Xalqımızın unudulmaz oğlu, ümummilli liderimiz Heydər Əliyevin 1996-cı ilin 27-28 mayında Özbəkistan Respublikasının Prezidenti İslam Kərimovun Azərbaycan Respublikasına rəsmi səfəri zamanı dediyi kimi, Özbəkistan və Azərbaycan xalqları arasında, münasibətlərin qədim tarixi var, bütün dövrlərdə xalqlarımız dost olmuş, bir-birinə arxa durmuş, mədəni, mənəvi dəyərlərlə qarşılıqlı surətdə faydalanmışlar. Dilimizin, köklərimizin ümumiliyi, islam dininə mənsubiyyətimiz və ənənələrin ümumiliyi qarşılaşsın yaxın münasibətlərin həmişə əsası olmuşdur. Bu münasibətlər XX əsr ərzində də davam etmişdir.

Bu gün böyük iftixar hissi ilə deyirik ki, həqiqətən də münasibət-

lərimizin tarixdə dərin kökləri var. Özbəkistan prezidenti İslam Kərimovun qeyd etdiyi kimi, nə vaxtsa böyük çayımız, bizim üçün həyat mənbəyi olan Amudərya çayı Xəzər dənizinə tökülürdü. Onun sahilləri boyunca şəhərlər ucaldılar, xalqlarımızı, məmləkətlərimizi birləşdirən böyük karvan keçirdi. Özbəklərin və azərbaycanlıların əcdadları qonşu kimi yaşayaraq, ümumi qaynaqlardan su və mənəvi qüvvət alır, bir qüdrətli dilin, bir qüdrətli mədəniyyətin dərin və nəhəng köklərindən bəhrələnilir, oxşar adət və ənənələrə əməl edirdilər. Xalq dastanlarının qədim qəhrəmanları özbək Qoroqlunu və azərbaycanlı Koroqlunu doğma torpağa, vətənə, xalqa ülvə və pak məhəbbət birləşdirdi. Şanlı dastançılar bu poemaların müdrik mənasını ağızdan-ağıza çatdırır, nəsil-dən-nəslə ötürürlər.

Mənəvi tariximizin iki çox böyük şəxsiyyətini - dünyaya ölməz "Xəməs"lər bəxş etmiş böyük azərbaycanlı Nizami Gəncəvini və özbək klassik ədəbiyyatının banisi Əlişir Nəvaini bu gün xatırlamamaq olmaz. Özbəkistanda elə bir ailə yoxdur ki, orada Füzulinin gözəl və incə lirikasını oxumasınlar. Onun şeirlərinin bir çoxuna gözəl mahnılar bəstələmişdir və bunlar xalqlarımız arasında məşhurdur.

Mədəniyyətlərimizin qarşılıqlı surətdə zənginləşməsi bütün dövrlərdə davam etmişdir. Abdulla Qədiri və Cəfər Cəbbarlının, Manon Uyyur və Ruhulla Axundovun, Muxtar Əşrəfi və Qara Qarayevin, Qafur Qulam və Səməd Vurğunun şəxsi dostluğunun böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Mədəni əlaqələrimizdən söz düşəndə özbək

və Azərbaycan xalqlarının böyük oğlu Maqşud Şeyxzadədən danışmamaq mümkün deyildir. Azərbaycan torpağının övladı olan Şeyxzadə özbək ədəbiyyatının parlaq nümayəndəsidir. Onun qələmindən çıxan "Mırzə Uluq bəy" faciəsi özbək mədəniyyətinin milli sərvətinə çevrilmişdir. Allaha şükürlər olsun ki, qarşılıqlı münasibətlərimizin, tarixi əlaqələrimizin möhkəmliyini göstərən belə misalları hamısını sadalamaq çox çətindir.

Yeri gəlmişkən onu da qeyd edək ki, 1996-cı ildə Azərbaycanla Özbəkistan prezidentlərinin arasındakı görüş zamanı xalqlarımızın tarixi əlaqələri yüksək qiymətləndirilmişdir. Bu tarixi görüş zamanı söylənilən fikirlər, bu gün daha da aktual səslənir və öz tərəvətini saxlayır. Bu görüş zamanı xalqlarımız arasındakı tarixi əlaqələrimiz özünün yüksək ifadəsini tapmışdır. Heydər Əliyev demişdir: "Bir daha təkrar edirəm, tarixi köklərimiz bizi birləşdirmişdir və birləşdirir. Bu gün biz dünya sivilizasiyasına çox sanballı töhfə vermiş olan Xəzərin, Fərabə, Bırini, İbn Sina, Uluqbəy kimi Şərqi, Özbəkistanın görkəmli mütəfəkkirlərinin, filosoflarının, alim və şairlərinin adlarını dərin ehtiram hissi ilə çəkirik. Bu gün biz özbək klassik ədəbiyyatının banisi Əlişir Nəvainin, Özbəkistanın bir çox digər alimlərinin, mütəfəkkirlərinin, filosof və şairlərinin adlarını dərin ehtiram hissi ilə xatırlayırıq. Lakin bununla bərabər, bu gün biz böyük sevinc hissi ilə xatırlayırıq ki, tarixi köklərimiz Özbəkistanın və Azərbaycanın mütəfəkkirləri, şairləri, alimləri arasında çox sıx dostluq telləri üçün əsas olmuşdur. Onlar bir-birinə təsir

göstərmiş, öz yaradıcılığı ilə bir-birinə kömək etmişlər. Böyük Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvi XII əsrdə görkəmli əsərlər yazmış və bu əsərlər dünya sivilizasiyasını zənginləşdirmişdir. Bunlar "Xəməs" və bir çox digər əsərlərdir. Tarixdən bilirlik ki, artıq XIV əsrdə özbək şairi Qütb Nizami Gəncəvinin "Xosrov və Şirin" poemasının təsiri altında "Fərhəd və Şirin" poemasını yazmışdır. XV əsrdə özbək şairi Mir Heydər Nəzaminin "Sirlər xəzinəsi" poemasının fikir və duyğularını əks etdirərək "Bağın sirri" adlı bu cür poema yazmışdır. Nizami Gəncəvi kimi, Əlişir Nəvai də "Xəməs" və digər diqqətəlayiq əsərlər yaratmışdır. Bu əsərlərdə o, Nizami yaradıcılığının fikir və duyğularını əks etdirmişdir. Əlişir Nəvai Nizami Gəncəvinin şairlər şairi, Gəncə şairlərinin şahı adlandırılır. O, nəvbəsində, biz Əlişir Nəvainin əsərlərinin Füzuli yaradıcılığına, böyük təsir göstərdiyini görürük.

Keçən yüz illikdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutu (indiki Pedaqoji Universitet) ilə Səmərqənd Dövlət Universiteti, Bakı Dövlət Universiteti ilə Daşkənd Universitetləri arasında sıx əlaqə mövcud olmuşdur. Özbək gənclərinin böyük bir döstəsi bu elm ocaqlarında ali təhsil almışlar. Əsrin ikinci yarısında namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə edən Azərbaycan ziyalıların bir hissəsi Daşkənddə, özbək ziyalıları isə Bakıda müdafiə etmişlər. Bu gün Özbəkistanın Pedaqoji İnstitut və Universitetlərində kafedra müdiri, dosent və professor vəzifələrində çalışan alimlərin böyük bir döstəsi, o cümlədən

Bazarov, Çoriyev, Ociyev, Kərimov və başqaları Azərbaycan Dövlət Pedaqoji İnstitutunun (indiki ADPU) elmi şurasında müdafiə etmişlər. Bu sətirlərin müəllifi özbək gənclərindən birinin-D.S.Təspulətovanın Moskvada SSRİ PEA-nın Pedaqogikanın Nəzəriyyə və Tarixi İnstitutunda müdafiə etdiyi namizədi, X.X.Tillaşevin isə V.İ.Lenin adına Moskvada Dövlət Pedaqoji İnstitutunun elmi şurasında müdafiə etdiyi doktorluq dissertasiyalarının birinci rəsmi opponenti kimi çıxış etmək mənə nəsib olmuşdur. Bu əlaqələr sonralar mənəmlə özbək və tacik alimlərinin böyük dəstəsi ilə, o cümlədən A.S.Yefimov, A.Əzizov, M.Əsgərova, Ə.İsmayilov, İ.Obidov, S.Rəcəbov və başqaları ilə tanışlığımın dostluğa çevrilməsindən məmnunluq duyuram. Belə misallların sayını xeyli artırmaq da olar. Bir faktı da qeyd etmək yerinə düşər ki, bu gün Özbəkistanda 50 minə qədər Azərbaycanlı yaşayır. Azərbaycanlıların daha sıx yaşadığı yerlərdən biri Səmərqənd şəhəridir. Atalar çox yaxşı deyiblər: Özbəklər və azərbaycanlılar azman ağacın iki budəğidir. Xalqlarımızın bir-birinə qarşılıqlı hörməti və qarşılıqlı köməyi əcdadlarımızdan irs qalmış böyük sərvətdir, bunu qorunmalı və konkret işlərlə möhkəmləndirməliyik.

Nəticə olaraq, firsətdən istifadə edərək bu gün elmi-pedaqoji ictimaiyyəti düşündürən bir vacib problemə də toxunmaq istərdim. Məlum olduğu kimi, bu gün öz müstəqilliyini əldə etmiş keçmiş sovet respublikaları yaxın keçmişdə SSRİ kimi türkdilli xalqları assimilyasiya edən, ruslaşdırma siyasəti yeridən, milli mənsubiyyətləri aradan qaldırmağa çalışan, rus

olmayan xalqları bir növ manqurtlaşdırmaq istəyən bir imperiyanın tabeliyində olmuşdur. Rus imperiyası türkdilli xalqları soykötürmədən uzaqlaşdırmaq siyasəti yeridirdi. Xalqların milli dilini, dinini, adət və ənənələrini sıxışdırıb aradan çıxarmağa çalışaraq, panislamizm, pantürkizm toxumunu səpirdi.

Allaha şükürlər ki, Seyid Rza Əlizadə, Əlibəy Hüseynzadə, Əhməd-bəy Ağaoğlu, İsmayıl bəy Qasıpirinski kimi türk-müsəlman dünyasının unudulmaz oğulları bu siyasətə sinə gərdi, hər cür əzab-əziyyətə dözərək, dilimizin, dinimizin keşiyində durdu. Onların başlıca məqsədi bu idi ki, türklər milli məniyyətini və mənşəyini dərk etsin, türkçülük anlayışını duy-sun, cəhəlin və gətiriliyini pəncəsindən qurtularaq maarifə, elmə, ürfana qovuşsun. Azərbaycan ziyalılarının məqsədi kökü bir, qanı bir türk qardaşları ilə birləşərək türkçülük məfkurəsi yaratmaq idi. Onlar zənn edirdilər ki, türk dünyasının nıcatı türkçülüyə və birliyə nail olmaqdır. Bunsuz heç bir siyasi uğurdan danışmaq olmaz. Yeganə qurtuluş elmin, mədəniyyətin, təhsilin inkişafını türk xalqlarının həyatına gətirmək, onu dirçəltmək idi. Başqa sözlə desək, "türkçülük-millətini sevmək, yüksəltmək deməkdir" - deyən Əli bəy Hüseynzadə, onun əqidə dostu Əhməd bəy Ağaoğlu bu sahədə unudulmaz xidmətlər göstərmişlər. Bu güclü məfkurənin önündə gedən Azərbaycan xalqının böyük oğlu, tarixə ümummilləti liderimiz kimi daxil olmuş Heydər Əliyev heç nədən çəkinmədən bütün dünyaya bəyan etdi: "Türkdilli xalqlar qədim, çoxəsrlik tarixi boyu Avrasiya

qitəsinin böyük hissəsində yaşayaraq dünya, bəşər mədəniyyətinə böyük töhfələr vermiş, onu zənginləşdirmişdir. Qədim tarix boyu türkdilli xalqların həyatı cürbəcür, bəzən xalqların varlığını təhlükə altına alan müharibələrlə, döyüşlərlə, təcavüzlərlə bağlılığı onları bütün bu mərhələlərdən, imtahanlardan, sınaqlardan çıxarmışdır". Bu gün tarix hər şeyi öz yerinə qoydu. Türkiyə Respublikasının Prezidenti Abdullah Gülün türkdilli ölkələrin dövlət başçılarının IX zirvə görüşündəki çıxışında dedi ki: "Böyük millətlər içərisində bu gün ayrı-ayrı müstəqil dövlətlərimizin olması çox böyük xoşbəxtlikdir. Bu müstəqil dövlətlərimizin hər biri çox böyük məsafələr qət etməkdə, müvəffəqiyyətlər əldə etməkdədir və hər birinin də başı çox ucadır. Bu müstəqil dövlətlər arasında qarşılıqlı hörmət və bərabərliyə söykənərək əməkdaşlıq etmək bizim haqqımızdır. Özünü türk hiss edən hər kəs bu həyəcanı hiss edər".

Türkdilli ölkələrin dövlət başçılarından istər Naxçıvan, istərsə də İstanbul görüşlərində belə bir ümumi fikir formalaşdı ki, türkdilli xalqların ümumi ortaq mədəniyyətini tədqiq edilib gənc nəsə çatdırılsın. Bu gün qloballaşan dünyada hamıya bəllidir ki, biz türklərin gələcək nəsillərimizə örnək olan zəngin, möhtəşəm, tarixi-elmi-pedaqoji irsi var.

Bu tarixi-pedaqoji irsimizin əsasını məktəb və pedaqoji ideyalar, təhsilimizin tarixi təşkil edir. Tariximizin bu hissəsinə zaman-zaman, tədricən tədqiq edib, ümumi cəhətlərini toplayıb, onlara yeni nəfəs vermək və onları yenidən nəşr etdirərək gənc nəsə

çatdırmaq çox önəmli olardı.

Fikrimizcə artıq elə bir zəmin yaranmışdır ki, türkdilli xalqların ümumi ortaq mədəniyyətini tədqiqatə cəlb etmək, bu iş üçün müvafiq elmi mərkəz yaratmaq haqqında zirvə görüşlərində səslənən fikirlərin reallaşmasına nail olmağın vaxtı çatmışdır.

Bu mənada Qazaxıstan Respublikasının Prezidenti Nursultan Nazarbayev aşağıdakı sözləri diqqətəlayiqdir. O demişdir: "Türkdilli xalqların mədəniyyəti böyük bir okeana oxşayır və bu okean hələ ki, tədqiq olunmamışdır. Biz hesab edirik ki, türkdilli dövlətlərin xalqlarının tarixi bundan sonra daha təfərrüat ilə tədqiq edilə bilər..."

Bizim hörmətli qardaşımız İlham Əliyev dedi ki, mən də bunu tam dəstəkləyirəm ki, biz TÜRKSOY təşkilatı yanında bir fond yaratmalıyıq. Həmin fond çərçivəsində Türkdilli Akademiyası da yaratmaq məqsəduyğun olardı. Akademiyaya türkdilli xalqların dilinin, mədəniyyətinin araşdırılması və öyrənilməsi ilə məşğul olacaqdır. Bu, bizim ümumi vəzifəmizdir".

Bu fikirlər Beynəlxalq Avrasiya Təhsil İşçiləri Həmkarları İttifaqları Birliyinin 2008-ci il yanvar ayında Bakıda keçirilmiş III forumunda da səslənmişdir. Həmin forumda qəbul edilmiş qətnamədə deyilir: "Türkdilli ölkələr arasında elm və təhsil sahəsində əməkdaşlıq yaxşı səmərə verə bilər".

Çox xoşdur ki, bu sahədə artıq praktik addımlar atılmış, 2010-cu il sentyabrın 16-da İstanbulda keçirilmiş türkdilli ölkələrin dövlət başçıların X zirvə görüşündə Türkdilli Ölkələrin

Əməkdaşlıq Şurasının yaradılması ilə bağlı qərar qəbul olunub. Türkiyəli diplomat Xəlil Akinçi türkdilli ölkələr üçün xüsusi önəmi olan bu qurumun baş katibi təyin olunub.

Şuranın tərkibində dövlət başçılarının şurası, xarici işlər nazirlərinin şurası, ağısaqqallar şurası, yüksək vəzifəli şəxslər şurası və daimi katiblik fəaliyyət göstərəcəkdir. Ankarada fəaliyyət göstərən TÜRKSÖY, Bakıda fəaliyyət göstərən Türkdilli ölkələrin Parlament Assambleyası, Astanadakı türk Akademiyası isə Şuranın gücləndirilməsi istiqamətində çalışacaqdır. Zirvə görüşündə, həmçinin qərara alındı ki, türk mədəniyyətinin qorunması üçün Bakıda vəqf, universitetlər arasında fəaliyyətin gücləndirilməsi üçün qurum, Astanada Akademiyanın tərkibində muzey, tarixi araşdırma fondu yaradılacaqdır.

2012-ci ildən Astana Türk mədəniyyətinin paytaxtı, oktyabrın 3-ü isə Türkdilli ölkələrin əməkdaşlıq günü elan olunub.

Г.Ахмедов

Страницы из истории научно-педагогических и культурных связей Азербайджана и Узбекистана

Резюме

В статье дается информация о многовековой истории азербайджан-

но-узбекских научно-педагогических, культурных и литературных связей. Упоминается о глубоких общетюркских корнях как в области культуры, так и в области языка наших народов. Говорится о заслугах азербайджанского ученого Саида Рзы Ализаде, творца узбекской национальной прессы, вложившего много труда для развития этих связей.

Н.Ахмедов

From the history of Azerbaijan-Uzbekistan scientific-pedagogical and cultural relationship

Summary

The article is dedicated to the history of Azerbaijan-Uzbekistan scientific-pedagogical, cultural and literary relations for many centuries. It is noted that our nations benefit from the same roots of powerful language and culture. It is also spoken about the Azerbaijani scientist Said Rza Ali-zadeh, the founder of national press of Uzbekistan and his activities in these relations.

Psixologiya

Dəyişən dünyada psixi sağlamlıq aktual məsələdir

Oruc Həsəni

Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunun rektoru, pedaqoji elmlər doktoru, Pedaqoji və Sosial Elmlər Akademiyasının həqiqi üzvü

Açar sözlər: diaqnostika, korreksiya, psixi sağlamlıq, emosiyalar, şəxsiyyət, stress.

Ключевые слова: диагностика, коррекция, психическое, здоровье, эмоции, личность, стресс.

Key words: diagnosik, korresion, emosionale, persona, stress, psychological, health.

Müasir dünyamızda insan həyatının psixoloji aspektləri diqqətlə öyrənilir. Psixi problemlər isə ildən-ilə qloballaşır, artıb çoxalır.

Bu baxımdan dəyişən dünyada psixi sağlamlıq aktualıq kəsb etməkdədir. Ümumdünya Psixi Sağlamlıq günü beynəlxalq aləmdə 1992-ci ildən, Azərbaycanda isə 2004-cü ildən qeyd edilir. 2006-cı ildən bu məsələ ilə bağlı mütəmadi tədbirlər keçirilir.

İnsanlar həyatda müəyyən səbəblərdən psixi problemlərlə rastlaşırlar, stress və depressiyaya məruz qalırlar. Stressdən çıxmanın 90 % - i stress düşən şəxsi əhatə edən insanlardan, sosial mühitdən və daxili ziddiyyətlərdən asılıdır. Sağlamlıq təkcə xəstəliyin olması deyil, həm də fiziki, psixi və sosial rifahın sağlam olması deməkdir. Sağlam həyatın tərkibində psixi sağlamlıq mühüm yer tutur. Bu məsələdə təkcə psixoloq və psixiatrların

deyil, həm də bütün iş adamlarının, digər qeyri-hökumət təşkilatlarının, rəhbər vəzifəli işçilərin, ümumiyyətlə, ictimaiyyətin fəal iştirakı önəmlidir. Azərbaycan Qızıl Aypara Cəmiyyəti 2004-cü ildə respublikamızda Psixi Sağlamlıq gününün keçirilməsi təşəbbüsünü irəli sürdü. Bu baxımdan Naxçıvan MR Qızıl Aypara Cəmiyyəti ilə bir sıra beynəlxalq və ictimai təşkilatlar psixi sağlamlıqla bağlı məarifləndirmə işlərini həyata keçirməyə başladılar. Bu işdə növbəti psixoloq və psixiatrlar, həm də həkim korpusu əhalinin sağlam psixi durumunun yaxşılaşdırılması istiqamətində geniş məarifləndirmə işini aparırlar. Yeri gəlmişkən qeyd etmək istərdim ki, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutunda dörd istiqamətdə əhalinin psixi sağlamlığına xidmət edən mərkəz 1. Şəxsiyyətə psixoloji xidmət. 2. Ailəyə psixoloji xidmət. 3. Məktəbdə psi-